

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Historické proměny a specifika dívčího odborného
vzdělávání
na přelomu 19. a 20. století**

Lenka Skácelová

Olomouc 2012

Vedoucí práce: **Mgr. Eva Kaněčková**

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

V Olomouci dne 5. června 2012

.....

Děkuji Mgr. Evě Kaněčkové za odborné vedení mé bakalářské práce, trpělivost, přínosné konzultace, cenné rady, vstřícný a povzbuzující přístup.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lenka Skácelová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Eva Kaněčková
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Historické proměny a specifika dívčího odborného vzdělávání na přelomu 19. a 20. století
Název v angličtině:	Historical changes and specific women's education in the 19th and 20th centuries
Anotace práce:	Práce předkládá vývoj dívčího vzdělávání v českých zemích od devatenáctého století. Metodou práce je historická analýza dokumentů s následnou kritickou studií. Jedná se o historický pohled od obecného postavení ženy v devatenáctém století, přes formování dívčího vzdělávání skrze spolkovou činnost, po vstup dívek na vysoké školy.
Klíčová slova:	dívčí vzdělávání, historie, ženské spolky, emancipační hnutí
Anotace v angličtině:	The paper presents the development of women's education in the Czech lands since the nineteenth century. The method of work is a historical document analysis, followed by critical studies. It is a historical view of the general status of women in the nineteenth century, through the formation of women's education through federal action, the girls enter high school.
Klíčová slova v angličtině:	women's education, history, women's associations, the emancipation movement
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	44
Jazyk práce:	český jazyk

Obsah

Úvod	6
Shrnutí dostupné literatury	8
1 Obecný úvod do problematiky dívčího vzdělávání v 19. století.....	10
1.1 Postavení ženy ve společnosti 19. století.....	11
1.2 Názory na vzdělávání žen.....	13
1.2.1 T. G. Masaryk a jeho názory na ženskou otázku.....	14
1.3 Dívčí vzdělávání a uplatnění v 19. století.....	15
1.4 Emancipační hnutí	16
2 Specifikace dívčího vzdělávání a vznik ženských spolků	20
2.1 Ženské spolky zaměřené na odborné (profesní) vzdělávání.....	21
2.1.1 Spolek sv. Ludmily	22
2.1.2 Ženský výrobní spolek český.....	23
2.1.3 Spolek Domácnost	24
2.1.4 Spolek Vesna	25
2.2 Ženské spolky zaměřené na osvětovou činnost.....	26
2.2.1 Americký klub dam	26
2.2.2 Tělocvičný spolek paní a dívek pražských	27
2.3 Ženské spolky zaměřené k získání všeobecného vzdělání	28
2.3.1 Spolek Minerva.....	28
2.3.2 Dívčí školy.....	29
2.3.3 Hasnerova reforma.....	31
2.3.4 Financování škol.....	32
2.4 Průmyslové školy.....	32
2.4.1 Rozvoj průmyslu.....	35
2.4.2 Vzdělávání v oboru švadlena.....	37
2.5 Dívčí lycea	38
Závěr	39
Přehled použité literatury:.....	42
Elektronické zdroje:.....	44

Úvod

V současné době je zcela přirozené, že se setkáváme s ženami jako lékařkami, učitelkami, či vědkyněmi.

V dnešní moderní společnosti je přístup ke vzdělávání od nejnižšího po nejvyšší samozřejmostí rovnocenně dostupné pro dívky i chlapce. Ohlédneme-li se zpět do historie, nebylo vždy možné, aby byla žena rovnocenným partnerem muži. Od 19. století až po dobu našich babiček byla žena (dívka) vychována k tomu, aby z ní byla dobrá manželka, matka a hospodyně. Vzdělání nebylo až tak důležité, mnohem větší důraz byl kladen na to, aby se dcera dobře vdala a tím byla dána její životní dráha. Spokojený manžel a dobře vedená domácnost, bylo nepsané pravidlo, kterým se řídily celé generace žen. 19. století přineslo řadu změn – politických, rozvoj průmyslu, převratný rozvoj věd, mezi které patřila i pedagogika. Nová doba žádala i jiný přístup ke vzdělání. Díky nadšení a nepolevující vůli mnoha žen a mužů byly vytvořeny podmínky pro kvalitnější vzdělávání pro dívky. Nově vznikající školy dávaly dívkám prostor i k dalšímu vzdělávání, než byla péče o domácnost a ruční práce. Ženy i dívky se snažily být všestranně užitečné a z dnešního pohledu můžeme říci, že to byl začátek cesty, která vedla ženy k tomu, aby dnes jejich pravnučky přebíraly vysokoškolské diplomy. Proto bych této nelehké cestě ke vzdělávání žen chtěla věnovat svou práci.

Téma dívčího vzdělávání je pro mne velmi blízké. Sama jsem absolventka typicky dívčího oboru (švadlena pro oděvní konfekci a prádlo). Ve svém oboru jsem mohla získat výuční list i maturitní vysvědčení. Tento obor byl v minulosti ženami velmi žádaný a vyhledávaný. V současné době je tomu naopak a škola, kterou jsem navštěvovala, učební obor po mnoha letech zrušila. I tady je vidět historická proměna, ještě před dvaceti lety škola nemohla pokrýt veliký zájem dívek o tento dříve prestižní a žádaný obor. V současné době díky otevřenému trhu, již není potřeba dobrých švadlen tak vysoká a zájem dívek o vzdělávání v tomto oboru poklesl na minimum. Dnešní moderní dívka si může vybrat, čím chce být, může studovat i v cizině a omezení uplatnění ve kterémkoliv oboru v moderní společnosti neexistují. Věci dnes běžné a samozřejmé, takové vždy nebyly a je potřeba si to připomenout. Vzdělanost je přínosem pro člověka samotného, pro jeho rodinu a následně pro celou společnost.

Cílem mé práce je rekonstruovat a objasnit specifika dívčího vzdělávání, na základě kterých budou zachyceny jejich historické proměny, druhy vzdělávání (profesní, volnočasové a všeobecné, vedoucí k vysokoškolskému vzdělání) podle sociálního postavení a role ženy ve společnosti.

K naplnění stanoveného cíle je nutné práci rozčlenit na logicky navazující části, jejichž koncepcí sleduje objasnění specifikace dívčího vzdělávání v jeho historických, kulturních, společenských či politických proměnách, a slouží k celkovému uchopení dané problematiky.

Práce tak bude rozdělena do dvou částí, které v dílčích oblastech povedou k naplnění cíle práce.

V první části bude nastíněno obecné vymezení postavení ženy ve společnosti 19. století, názory na vzdělávání žen, zejména bude věnována pozornost, pro mne nejzajímavější, názorům T.G. Masaryka. Dalším aspektem bude emancipační hnutí, které je v českých zemích spojováno s dosažením plnohodnotného vzdělání, který tuto kapitolu uzavírá.

Druhá kapitola je bude konkrétně věnovat objasnění a kategorizaci specifik dívčího vzdělávání obsahující důraz na rozvoj v dívčím vzdělávání, který byl v této době výhradně spojen se spolkovou činností. Z toho důvodu je v dané kapitole věnována pozornost konkrétním spolkům, které jsou v práci rozděleny dle druhu vzdělávání, na které se jednotlivé spolky svou činností zaměřily. Díky činnosti jednotlivých spolků vznikaly ojedinělé typy škol a vzdělávání. V dané kapitole bude již sledována konkrétní specifika proměn ženského vzdělávání, které je spojena s vzrůstající tolerancí ženy v dalším vzdělávání, mimo triviální.

Dalším významným a sledovaným aspektem bude dopad rozvoje dívčího vzdělávání pod vlivem rozvoje průmyslu, odrážející se zejména ve školní legislativě, konkrétně se budu věnovat Hasnerovu školskému zákonu a jeho dopadům na rozmach dívčího vzdělávání od konce 60. let 19. století. Zvláštní pozornost bude věnována vzdělávání v oboru švadlena, který je pro mne osobní záležitost, proto jsem se zde zmínila o důvodech, vedoucích dívky k tomuto oboru. Závěr poskytne shrnutí problematiky a je současně celkovým pohledem na danou problematiku otázky dívčího vzdělávání, které začalo svou cestu při osvětových přednáškách a skončilo vstupem dívek na vysoké školy.

V rámci terminologického vymezení je zde používán pojem odborné vzdělání, který zde není spojen jen s přípravou na dělnická povolání, ale i s možností studia na vysokých školách, kde se dívky mohly připravovat na odborné profese vyžadující vysokoškolské vzdělání (farmacie, lékařství).

Shrnutí dostupné literatury

Díky literatuře, která je k tomuto tématu dostupná je možné se dozvědět stále nové a zajímavé skutečnosti, týkající se problematiky žen a vzdělávání. Osobně jsem si vybrala toto historické období, protože mne velmi zajímá.

Po prostudování dostupnou literaturu k této problematice, jsem zdroje rozdělila na literaturu, která se této problematice věnuje obecně tj. popisuje ženu v jejích každodenních situacích, do kterých patří i vzdělávání. Tento důležitý fakt si samotné ženy dobře uvědomovaly a literatura nám to úžasným způsobem přibližuje. V této kategorii má nezastupitelné místo publikační činnost Mileny Lenderové (K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století), která ženu přibližuje z různých úhlů pohledu, postupný přerod postavení žen spojený se změnou spočívající v možnosti změny v osobnost věnující se veřejnému životu, mimo soukromou sféru. Autorky Jana Burešová (Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století), či Pavla Horská (Naše prababičky feministky), poskytují další možnost srovnání a zamyšlení nad postavením ženy. Náhled na každodenní život, do kterého patří i oděv nám poskytne publikace autorky Kaminske Naděždy Michajlovny (Istorija kostjuma), která detailním způsobem popisuje vývoj odívání a je doplněna dokonalými ilustracemi dobových oděvů.

Druhou skupinou literatury jsou publikace věnující se spolkové činnosti a spojení se vzděláváním. Publikace autorek Marie Bahenské (Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století), a Jany Malínské (Do politiky prý žena nesmí - proč?), jsou nejnovějším česky psaným studijním pramenem k této problematice. Tato literatura je pro dnešního čtenáře poutavým způsobem zpracována a zároveň odkazuje na další prameny- dobové časopisy, či archivní materiály, které mohou poskytnout další možnosti v historickém bádání.

Publikace se zaměřením na studium historie pedagogiky, věnují dívčímu vzdělávání místo v historickém vývoji a upřesňují historická data jednotlivých zlomových období. Například publikace autorů Jůva Vladimír st. a Jůva Vladimír ml. (Stručné dějiny pedagogiky), je stručným a praktickým průvodcem dějinami pedagogiky, který odkazuje na literaturu, věnující se dané problematice již obsáhleji. Můžeme říci, že tato literatura je základem pro teoretické ukotvení dané problematiky.

Internetové zdroje jsou k této problematice pouze doplňkovým zdrojem informací, protože odkazují ve většině případů na publikace vydané knižně.

Spojením informací z různých druhů literatury získáme celkový obraz této výjimečné doby a můžeme s obdivem, či kriticky zhodnotit proměnu. Rekonstrukce, o kterou jsem se pokusila, je jednou z možností nového náhledu na historické proměny ve vzdělávání.

Sledování historických proměn je důležité pro kvalitní plánování budoucnosti, můžeme se poučit z chyb, nebo případně následovat to, co se v minulosti osvědčilo.

1 Obecný úvod do problematiky dívčího vzdělávání v 19. století

V této části se budu věnovat obecně problematikou dívčího vzdělávání, postavením ženy v tehdejší společnosti a názorům společnosti na vzdělávání žen. Dále se zde budu věnovat tzv. říšskému školskému zákonu (Hasnerův zákon), který měl výrazný vliv na změny ve vzdělávání.

Rozvoj dívčího vzdělávání v českých zemích se tradičně datuje do druhé poloviny 19. století, můžeme toto období nazvat jako zlomové, protože do této doby měly dívky velice malou možnost přístupu ke vzdělání. Výjimku tvořily pouze šlechtičny, či dcery zámožných měšťanů, které byly vzdělávány soukromými učiteli a vychovateli.

Snaha o zřízení prvních dívčích škol je již v 70. letech 18. století. Vydání Všeobecného školského řádu 6. 12. 1794 vytvořilo podmínky alespoň pro základní vzdělávání dívek (6-12 let). Triviální školy byly zřizovány při vesnických farách a v ostatních obcích to byly školy filiální.¹ Nutno zmínit, že reforma školství přispěla i ke zvýšení konkurenceschopnosti monarchie, protože vzdělané obyvatelstvo je kvalitnější pracovní silou.

V roce 1775 již v Praze na Malé Straně existovalo zvláštní dívčí oddělení v tehdejší normální škole. Toto zařízení bylo jako vzorové, pro ostatní školy, které měly být dále zřizovány, všude tam, kde to bylo možné. V témže roce (1775) to bylo i zákonem stanoveno, že jako součást hlavní školy bude dívčí oddělení se zaměřením na základní vzdělávání a výuku ručních prací. Rozvržení výuky dívčího oddělení pražské normální školy v roce 1788 bylo rozděleno na: ruční práce 12–17 hodin týdně, povinné trivium (čtení 2-5 hodin týdně, psaní 3-4 hodiny týdně, počty 2-3 hodiny týdně) a výuku náboženství 3 hodiny týdně. Z rozvrhu je patrné, že se zde jednalo o snahu vytvořit systematictější péči v dívčím vzdělávání.²

Je nutné také zmínit, že povinná školní docházka byla sice zavedena, ale v praxi ještě nebyla zcela zrealizována, důkazem je například Magdalena Dobromila Rettigová (1785-

¹ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: Nákladem Dědictví Komenského, 1910, s. 621.

² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 9.

1845) navštěvovala triviální školu jen čtyři roky³. V dalších letech vznikaly nové školy, v roce 1787 jen v Praze existovalo pět dívčích škol, ve kterých se vzdělávalo v německém jazyce 798 dívek.⁴ Koncem 18. století již fungovaly triviální školy pro dívky i mimo Prahu, jednalo se o školy v Bělé, Plzni, Německém Brodě, Rychnově, v Kutné Hoře v klášteře voršilek, v Jičíně, Mladé Boleslavi, Domažlicích, Vysokém Mýtě a Budějovicích. Zásluha na zřizování těchto škol v tehdejší době měli soukromé osoby – mecenáši a vlastenci, kteří otázku dívčího vzdělávání spojovali se svým vlasteneckým programem-negativismus vůči výuce v němčině.⁵ Výuka v českém jazyce v tehdejší době nebyla možná, protože úředním jazykem byl jazyk německý. Znalost mateřského jazyka byl velkým problémem doby. S postupem času se přeměňují názory na cíle a obsahy při dívčím vzdělávání. Rozvoj průmyslu a hospodářství byl významným vlivem. Ekonomický růst a potřebná kvalifikace pro vykonávání různých profesí byly živnou půdou pro vznik dalších vzdělávacích institucí. Pro některé profese byly ženy výhodnější než muži, například textilní průmysl, nebo i práce hospodyně v „lepších domácnostech“ vyžadovala vzdělání, které dívky mohly získat v kurzech, v hospodyňských školách, nebo ve vyšších dívčích školách (soukromé učitelky). Ženy, které mohly pracovat se stávaly finančně nezávislým a mnohé svým výdělkem vypomáhaly rodině, nebo do manželství vstupovaly s již skromným věnem, na které si svým přičiněním vydělaly. Můžeme říct, že i to nejskromnější vzdělání bylo nástrojem sociálního vzestupu.

1.1 Postavení ženy ve společnosti 19. století

Postavení ženy ve společnosti se odvíjelo od obecného modelu – „být dobrou manželkou, ctít svého muže a vykonávat vše k jeho spokojenosti“.

Žena byla bytostí nerovnocennou a její postavení tudíž bylo nerovnocenné a nerovnoprávné. Začátkem 19. století nebyla žena dokonce ani občanem (absence volebního práva). Postoj ke vzdělávání žen byl spíše konzervativní s malým zájmem o nápravu. Názory

³ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 29.

⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 9.

⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 9-10.

tehdejší společnosti se přikláněly k myšlence významného osvícence Jean-Jacques Rousseau.⁶ Přístup k ženě můžeme nazvat jako vlastnický, protože žena byla po sňatku majetkem svého muže. Manžel chránil svou ženu a zabezpečoval veškeré její potřeby.

Pokrok se však nedá zastavit a názory na ženu se díky dalším významným osobnostem podařilo postupně měnit. Rozvoj kapitalismu, změny životního stylu – nové společenské i ekonomické podmínky měnili i přístup k ženám. Ženská otázka byla citlivým tématem té doby a nerovnoměrný demografický vývoj začal být závažným sociálním problémem.⁷

Vdovy, svobodné ženy, nebo i provdané ženy, které usilovaly o pracovní příležitosti byly něčím novým a dlouhou dobu nepřijatelným. Tuto situaci na svá bedra převzaly obdivuhodným způsobem soukromé osoby, kterým nebylo jedno jak spousta žen té doby žije v nuzných podmínkách, bez vyhlídek na lepší život. Mezi takové osobnosti můžeme zařadit Magdalenu Dobromilu Rettigovou (1785-1845), která svým praktickým přístupem ke vzdělávání projevila velikou moudrost a ušlechtilost. Snažila se o to, aby dívky z nižších středních vrstev mohly být připraveny, alespoň na slušné manželství, ve kterém by vzbudily respekt a úctu, osvobodily se od předsudků tehdejší společnosti.⁸ Alespoň to nejzákladnější praktické vzdělání umožnilo přístup k informacím, dovednostem, které z nich udělaly v tehdejší době vzdělanější manželky a matky, protože i zvládání péče o domácnost, nemocné děti o sebe sama vyžaduje informace. Například problémy s pohlavními chorobami, byly velmi běžné a jen osvěta mohla být nápomocna k ochraně zdraví ženy. Nezanedbatelnou součástí vzdělávání byla také výchova směřovaná ke kultuře a vlastenectví.

Úroveň dívčího vzdělávání a získané vzdělání té doby dívky nepřipravilo na samotný nezávislý život. V této době by něco takového bylo výjimečné a ojedinělé, mimo ženy z vyšších kruhů, které díky svému titulu a jmění měly postaráno o slušný život, i když mnohdy se svým poručíkem, který spravoval majetek. Nutno ještě zmínit dívky, které se rozhodly svůj život zasvětit bohu a řeholní práci. Klášter byl také jednou z možností, jak se vzdělávat a následně smysluplně vyplnit zbytek života. Dívky z chudých vrstev, které se neprovdaly, žily u příbuzných a jejich život byl životem velmi těžkým – posluhovaly, vařily, šily, pracovaly jen za jídlo a přístřeší. Je zřejmé, že ženy vlastenky měly snahu na této situaci něco změnit a začaly vznikat první ženské spolky a kluby, kde se ženy začaly

⁶ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky: příručka pro studenty vys. škol připravujících učitele*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983, s. 142-143.

⁷ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 28.

⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 16.

angažovat i mimo rodinu a tady můžeme pozorovat začátek dlouhé cesty k plnohodnotnému uplatnění.

1.2 Názory na vzdělávání žen

Vzdělaná žena 19. století uměla hrát na klavír, ovládala cizí jazyk a byla dokonale připravena na svou sociální roli – dokonalou manželku, která reprezentuje svého manžela a skvěle vede domácnost. K tomu byl přizpůsoben i cíl výchovy a vzdělávání dívek. Nedemokratické názory bylo velice těžké změnit, protože tyto názory byly vlastní i významným osobnostem té doby. Například filosof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) nepovažoval ženy za bytosti veřejné, ale soukromé.⁹ Své názory prezentoval ve svém díle i Jean-Jacques Rousseau.¹⁰ Pátá část díla *Emil*, neboli o výchově věnována výchově budoucí Emilovy manželky Žofie. Žena, která byla vychovávána k obrazu svého muže je typickým příkladem své doby.

Ne všichni vzdělaní muži 19. století uplatňovali nerovné postavení žen. Bernard Bolzano (1781-1848) univerzitní profesor, který přednášel na univerzitě v Praze při svých přednáškách vycházel ze svého přesvědčení o rovnoprávnosti, ale bohužel se nsetkal s pochopením svých kolegů a nadřízených. Jeho díla byla ve své době utopií - stejné vzdělání pro dívky i chlapce, rovnoprávnost ve společnosti, výuka v mateřském jazyce a všeobecná znalost kulturního dědictví českého národa.¹¹ Mezi další osobnosti, které se zasloužili o prosazování ženské rovnoprávnosti můžeme zařadit Vojtěcha Náprstka, Karolinu Světlou, Karel Slavoj Amerling, Bohuslava Rajska a T. G. Masaryk, který říká: „Žena je mužovi úplně rovná, jen rozdíl fyzický budiž uznáván, ona je slabší.“¹²

⁹ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 11.

¹⁰ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky: příručka pro studenty vys. škol připravujících učitele*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983, s. 142.

¹¹ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 16.

¹² LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 229.

1.2.1 T. G. Masaryk a jeho názory na ženskou otázku

Významná osobnost T. G. Masaryk se během svého prvního poslaneckého období (1891-1893) věnoval velice intenzivně problematice českého školství od nejnižšího vzdělávacího stupně až po nejvyšší stupeň tj. vysokoškolské vzdělání.¹³ Své názory publikoval ve svých článcích, statích i parlamentních projevech.

Ve svém projevu, který byl přednesen 30. Října 1891, kritizoval nezáměr školské správy o vzdělávání dívek a žen. Masaryk požadoval kvalitní vzdělávání v moderním duchu na středních školách, které by mělo přímou návaznost na vysokoškolské studium. Požadoval lepší angažovanost státu na vzdělávání, protože v té době bylo vzdělávání dívek zajišťováno výrazněji díky soukromým aktivitám českých ženských spolků, a to i první dívčí gymnázium spolku Minerva.¹⁴

Ve vzdělaných ženách Masaryk spatřoval rovnocenného partnera a ne jen levnou konkurenci. Důležitost vzdělání spojoval i s výchovou dětí, což by se projevilo v rozvoji demokratické společnosti. Zpochybňování intelektuálního potenciálu žen považoval za ztrátu pro celou společnost. Touto otázkou se Masaryk jako jeden z málo politiků zabýval velice systematicky. Vzdělávání žena přímá souvislost využití v politických oblastech i mimo politiku. Podpora vzdělávání jako důležitý faktor pro vývoj dalších generací. To byly hlavní myšlenky jeho úvah.

Vzdělanost národa spatřoval v budoucnosti jako prostředek k všestrannému rozvoji celé společnosti. Jen vzdělaný národ si uvědomuje a cítí svou svobodu, anebo svůj útlak, proto by se touto otázkou měli zabývat nejširší kruhy obyvatelstva, zvláště apeloval na společenské kruhy inteligence.¹⁵

Masarykovo demokratické smýšlení dokazovaly i snahy o sociální výchovu. Prosazování zrovnoprávnění dívčích a chlapeckých škol a dostupnost pro širší vrstvy a jeho nezanedbatelný požadavek vysoké autority pro samotného pedagoga.¹⁶

¹³ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 93.

¹⁴ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 98.

¹⁵ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 100.

¹⁶ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky: příručka pro studenty vys. škol připravujících učitele*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983, s. 240-241.

Masaryk propagoval moderní názory na ženu, ženská otázka byla dle něj i otázkou mužskou. Nejen rovnost, ale i individuální příležitost se vyvíjet. Zastaralé názory, že chléb se nesmí kupovat a hospodyně si jej musí upéct sama doma – nezastával. Určil, že role připsaná ženě je něco nepřírozeného, daného chybami starého společenského řádu. Kritika stávající situace byla možná tvrdá, ale pravdivá. Schovat ženu za dokonalou domácnost, bylo zatracení ženských sil, které by mohly být využity pro jiné úkoly. I žena má právo na svobodnou volbu své vlastní cesty. Když chce svůj život zasvětit rodině, vaření a ručním pracím – je to její svobodná volba. Pokud však schopnosti a zájmy směřují ženu k jiným cílům, není třeba jí zbytečně klást nesmyslné překážky.

1.3 Dívčí vzdělávání a uplatnění v 19. století

V první polovině 19. století byly dívky vzdělávány převážně na úrovni základního vzdělání v hlavních školách. Další vzdělání bylo možno získat převážně v soukromých spolcích, které většinou zajišťovaly výuku ručních prací, nebo odpolední výuku pro nejchudší. Toto období můžeme nazvat průkopnickým.¹⁷

Díky tomuto vzdělání dívky z chudších poměrů těžké získat výrazné uplatnění. Práce v kuchyni, nebo posluha za skromný plat a případně ubytování u zaměstnavatele byl jediný možný způsob zajištění mimo sňatek.

Výraznější změny můžeme zaznamenat až v druhé polovině 19. století, kdy jsou patrné výrazné snahy o budování vzdělávacích institucí pro dívky. Specifikem je vyšší dívčí, která dívky nepřipravovala k určité profesi, ale rozšiřovala základní vzdělání. Byla hlavně přípravou k rodinnému životu. Platilo se zde školné, bez výjimky. Škola díky tomu určena dívkám z vyšších vrstev.¹⁸ Výuka francouzského jazyka, ručních prací i šití na šicím stroji předurčovala uplatnění se v profesi domácích vychovatelek a učitelek. Tuto práci však nevykonávaly dívky z měšťanských rodin, protože uplatnění mimo rodinu díky tehdejšímu způsobu výchovy nebyl možný.

Svou vlastní možnost vlastního sebeuplatnění si dívky v 19. Století v zásadě uvědomovaly. Jejich pocity i myšlenky se dochovaly v osobních denících a soukromé korespondenci, která důležitým historickým pramenem. Deník dívkám sloužil pro vyjádření

¹⁷ NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 49

¹⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 41.

názorů na každodenní běžný život, politiku a mnohdy i na smysl života. Deníky si vedly dívky z nižších i vyšších vrstev obyvatelstva.¹⁹ V denících byl zaznamenáván i běžný denní režim, ve kterém významnou část dne vyplňovala pomoc při péči o domácnost, šití nebo pletení punčoch a vaření. Výuce nebyla většinou věnována výrazná péče. Z toho vyplývá, že čas na četbu i vzdělávání byl až po splnění běžných denních úkolů, které zabraly velké množství času. Z deníků však zjistíme, že ženy měly i své názory na politické dění. Například zápisky Bohuslavy Rajske dokazují její veliký zájem o emancipační hnutí, které spojovala se vzděláním, které by odpovídalo české vlastence. Velice intenzivně podřizovala veškerý svůj čas a úsilí s nutností složení učitelských zkoušek na normální škole v Praze. Svůj osobní život však záhy podřídila vlasteneckým ideálům, když se rozhodla stát se Čelakovského ženou.²⁰ Dalším, neméně zajímavým a smutným obrazem doby jsou také zápisky z deníku Terézy Novákové, kterou matka nutila do sňatku. Dívku to ponižovalo a její myšlenky směřovaly i k sebevraždě.²¹ Bezvýchodnost situace je asi nepředstavitelná, protože domluvené sňatky byly běžnou záležitostí, která mnohdy spojovala pouze majetky, ale ne spřízněné duše. Svobodná vůle zde zastávala velmi malou pozici. Ze samotných dívčích zápisů v denících vyplývá, že i samotné dívky přemýšlely, zdali odpovídají daným společenským normám, které byly nastaveny příslušností k určité společenské vrstvě (střední, vyšší). Psaní deníku bylo také důkazem dívčí dospělosti a projevem osobní svobody. I toto je důležité pro poskytnutí obrazu života v 19. století, i když je nutné brát osobní korespondenci s nadhledem, protože ne vždy je autor ve svém prožívání objektivní.

1.4 Emancipační hnutí

Role muže a ženy byla v 19. století zcela jasně vymezena. Muž byl živitel, pán domu a jemu příslušelo veškeré rozhodování týkající se veřejného života. Role ženy spočívala v plné podřízenosti svému muži, který měl být pro ženu přirozenou autoritou, kterou žena měla ctít.

Ženy neměly volební právo, což je také jedním z důkazů nerovnoprávného postavení. Díky demografickému vývoji se ženy musely začít zajímat o své zabezpečení v případě ovdovění, nebo při nemožnosti se provdat. Úsilí o středoškolské, či vysokoškolské vzdělávání

¹⁹ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2002, s. 165 -166.

²⁰ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2002, s. 176-178.

²¹ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2002, s. 180.

bylo něco nepřístupného. Většina mužů akceptovala pouze některá ženská povolání – hospodyně, vychovatelky nebo dělnice. Ve vzdělaných ženách muži viděli konkurenci, která je mohla ohrozit, protože ženy byly ochotné pracovat za nižší mzdy.²²

Emancipaci žen byla spatřována v možnosti získat kvalitní vzdělání. Významnou ženou, která se zasloužila byla bezesporu Karolina Světlá, která se stala svou neúnavnou činností vzorem pro členky i žačky Výrobního spolku. Významnou bojovnicí za práva žen byla spisovatelka Božena Němcová (1817? 1820-1862). Její názory týkající se problematiky rovnoprávného postavení mužů i žen se odrážely v jejím literární činnosti, např. dílo *Divá Bára – dívka, která se svou odlišností provokuje upjatou společnost*). Božena Němcová zastávala názor, že vzdělaná žena zvýší úroveň rodin i celého národa. Dobře znala i prostředí venkova a požadovala možnost vzdělání pro nejširší vrstvy obyvatelstva. Nebylo v silách Boženy Němcové, aby mohla sama něco změnit. Ženskou emancipací, kterou spatřovala v možnostech vzdělávání se zabývala teoreticky svou neúnavnou literární činností.²³ Prakticky se otázkou ženské emancipace zabývali zřizovatelé prvních dívčích škol K. A. Amerling, B. Rajscká. Jejich pokus o zřízení vzorového vzdělávacího zařízení sice za krátkou dobu ztroskotal, byl to ovšem počín, který byl v dalších letech inspirací pro další možnosti ve vzdělávání pro dívky.

Od 60.let 19.století můžeme díky vznikajícím ženským spolkům pozorovat významnější kroky vedoucí k dalšímu vývoji v ženské otázce. Jednotlivé spolky měly specifické zaměření, řídící se vlastními stanovami ale jejich činnost směřovala většinou ke společnému cíli – zajistit všemi dostupnými prostředky možnost uplatnění a vzdělávání dívek a žen z rozličných vrstev obyvatelstva, protože dlouhá léta panoval názor, že dívka z vyšších vrstev nepotřebuje ke svému životu vyššího vzdělání a samostatné zaměstnání. Nutno zmínit, že spolková činnost byla výhradně vedena apoliticky, protože jakákoliv politická angažovanost by vedla ke zrušení spolku.²⁴ Důležitým předmětem zájmu ženského hnutí byla také neúnosná sociální situace těžce pracujících žen, na kterou poukazovala Marie Riegrová-Palacká.²⁵ Uvědomění si potřeby být solidární je rovněž specifikem ženského hnutí. S postupem času se i v ženském hnutí odrážela zkušenost jednotlivých zakladatelek ženských spolků, mění se i ideál ženy, která již není jen hospodyně, vlastenka a vychovatelka.

²² MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 28.

²³ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 18.

²⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 148.

²⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 104.

Uplatnění se mimo domácnost a následné ocenění je pro ženu velmi důležitým faktorem. Podpora finanční i morální pro první českou studentku medicíny Annu Bayerovou je důkazem solidarity a zájmu o vzdělanost žen, řádné uplatnění i ocenění.²⁶ Důležitým faktorem ženské emancipace byla i ženská ekonomická aktivita, která se objevovala v průmyslových oblastech. Obraz ženy, která se objevuje v jiné, ne jen privátní sféře postavil zažité představy o tradiční ženské roli na vedlejší kolej.²⁷ Proměna názorů na ženské placené zaměstnání se výrazněji projevovala u žen z měšťanských rodin, protože u žen z chudých vrstev bylo zaměstnání nutností i důležitou k přežití. Pro dělnické ženy, které většinou nemohly využívat aktivit spolků byly zakládány od 70.let 19.století při mužských dělnických spolcích i ženské odbory. V roce 1874 vznikl i první profesní ženský spolek – Spolek pražských učitelek.²⁸ Vývoj ženského hnutí můžeme rovněž sledovat v míře informovanosti a zájmu širší veřejnosti mimo okruh zainteresovaných osob. V počátku 19.století se aktivity týkaly určitého okruhu osob a díky rozvoji české žurnalistiky, možnostem prezentovat výroční zprávy, přehledy činností a hlavně skrze ženské časopisy se zájem o činnosti žen zvýšil i mimo Prahu.²⁹

Významné pro činnost žen bylo také spojení jednotlivých organizací s významnými vlasteneckými rodinami, či významnými osobnostmi, které pomáhali zaštitit jednotlivé spolky (Vojta Náprstek – Americký klub dam, Miroslav Tyrš – Tělocvičný spolek paní a dívek). Zde vidíme i význam opory mužů, kteří své ženy podpořili v jejich činnosti. V mnohých věcech i obhájci ženských záležitostí a neoficiální pomocníci v úředních záležitostech. To dokazuje, že u všech mužů neplatilo pravidlo mužské nevraživosti vůči ženské emancipaci. Naopak překvapivě mnohé matky byly ovlivněny tradičními představami Magdaleny Dobromily Rettigové, či Věnceslavy Lužické-Srbové u nichž bylo vzdělání omezeno jen na nutný základ týkající se výhradně spokojené a spořádané domácnosti. Nemůžeme však vytknout rozdílný názor na ženskou otázku, protože jednotlivé proudy české emancipačního hnutí se lišily ve svém programovém zaměření. Důraz byl kladen buď na charitativní činnost (Spolek sv. Ludmily), obecné vzdělávání (Vyšší dívčí škola, Americký klub dam) a výuku praktických dovedností (Ženský výrobní spolek český, spolek Domácnost – kuchařská škola). Díky svému sociálnímu postavení byly tedy dívky vedeny směrem, který zajistil potřeby k vlastnímu

²⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 116-117.

²⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 257.

²⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 104.

²⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 140.

uplatnění. Téměř do konce 19.století bylo ženské hnutí spojeno se snahami o kvalitní vzdělání a následnou pomoc při hledání zaměstnání. V 90. letech 19. století se přidaly snahy o vstup žen na vysoké školy, který byl díky aktivitám spolku Minerva a jeho dívčího gymnázia úspěšný. V roce 1896 byly první ženy přizvány jako hospitantky a následující rok již jako řádné posluchačky filozofické fakulty.³⁰ Další aktivity vedoucí k plné emancipaci žen byly směřovány k boji o volební právo žen.

³⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 133.

2 Specifikace dívčího vzdělávání a vznik ženských spolků

V této kapitole se budu podrobněji věnovat formování jednotlivých vzdělávacích institucí v 19. století.

Dívčí školy 19. století můžeme obecně rozdělit na spolkové a státní, dále pak na soukromé a církevní.

Spolkové školy pružně reagovaly na požadavky doby možností uplatnění na trhu práce, praktická příprava pro život, bezplatné vzdělávání pro chudší vrstvy pro obyvatelstvo (poptavárna). Nevýhodou však bylo omezení výuky všeobecně vzdělávacích předmětů, které byly vyučovány v rozsahu nutného základu.

Státní a městské školy, nebyly tak časté. Byl zde dozor c. k. úřadů. Byla zde vyšší úroveň výuky všeobecně vzdělávacích předmětů. Odlišnost spočívala v náplni výuky (dívčí měšťanka). Nevýhodou byla nepraktičnost k běžnému životu. Škola nepřipravovala k výkonu povolání.³¹

Snahy žen zapojit se více do společenského života byly spojovány se spolkovou činností. Tyto spolky byly také součástí ženského hnutí, které v této době směřovalo především k emancipaci, která byla spojena s požadavky na plnohodnotné vzdělávání a rovnoprávné postavení. V první polovině 19. století můžeme sledovat společenskou činnost v domácích salonech významných vlasteneckých rodin, např. rodina Palackých, či Riegrových. Činnost domácího salonu spočívala v pořádání různých společenských akcí, jako byly domácí plesy, vědecké přednášky, hudební vystoupení a předčítání literatury. Tato setkání se řídila vlastními pevně stanovenými pravidly, doba konání, námět přednášek, či četby a pochopitelně zde měli přístup jen příslušníci určité společenské vrstvy. Důležitým faktorem zde bylo navazování kontaktů osob, které měli společné zájmy a snahy týkající se rozvoje vzdělávání, či ženského hnutí.³²

Jednota paní a dívek ku podporování ženské umělosti, založená v Praze roku 1813 byl historicky prvním spolkem u nás. Spolek sloužil k setkávání žen bez doprovodu manžela.

³¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 149.

³² NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999. 446 s., 8 s. il, s. 87

Dobročinná činnost žen zvyšovala manželovu prestiž a ženy měly možnost se dobře prezentovat.³³

Rozvoj spolkové činnosti můžeme zaznamenat až ve 2. Polovině 19. Století. Fakt, že založení a samotná činnost spolku nebyla jednoduchá dokazuje příklad ženského spolku, který byl zřízený roku 1848 v Praze zásluhou Johany Fričové a Honoraty Zapové. Tento spolek měl smělý plán – dívčí škola, kde se mělo vyučovat v českém jazyce, měla se zde podporovat dobročinná činnost a vlastenectví. Spolek se udržel jen několik měsíců, díky neshodám ve vedení a finančním těžkostem. Následuje ukázka zaznamenaná v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, fondu Spolek Slovanek, karton 1, složka Zápisy ze schůzí, 20. 9.1848:

Povolání u příležitosti založení Spolku Slovanek.

Jak předůležitá a svatá to naše povinnost, v čase nynějším – kde se duch slovanské národnosti tak mocně probouzí, kde každý pravý Slovan všecky síly své napíná, by náš národ dospěl k onomu velikému cíli národního blaha, v té době bychom i my slabé ženy a panny síly své zkusily – jich tužily, sestersky a pevně jich spojily a je národnosti naší věnovaly, ve spolek pod názvem „Sestry Slovanské“ zarazily. [...] bychom šetříce svaté povinnosti domácnosti – nám od přírody vštípená – činnost naši též k všeobecnému dobru obracely. Okazovala jaká nyní jest to první potřeba národní, řádnou dívčí školu pro naše dcery zarazit by se jejich postoupné vychování již od nejoutlejšího věku v duchu čistě národním – slovanském dělo.³⁴

Nejvýznamnějšími spolky 19. století jsou Spolek sv. Ludmily, Americký klub dam, Tělocvičný spolek paní a dívek pražských, Ženský výrobní spolek český, Spolek Domácnost a jeho kuchařská pohotovost, Spolek Minerva a Spolek Vesna.

2.1 Ženské spolky zaměřené na odborné (profesní) vzdělávání

Vzdělávací činnost těchto spolků byla zaměřena na dívky a ženy z nižších sociálních vrstev. Díky měnícím se názorům a posílení podmínek (Hasnerův zákon) pro dívčí vzdělávání bylo umožněno jiné, již vyšší vzdělání než bylo pouze triviální. Měnící se společnost akceptovala ženu v určitých profesích. Vyšší odborná kvalifikace otevřela možnost získat

³³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 231.

³⁴ BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010, s. 27.

lepší zaměstnání a tím i prostředky na obživu, protože demografický vývoj po válce byl nerovnoměrný, s převyšujícím počtem neprovdaných, či ovdovělých žen potřebujících se nějakým způsobem uplatnit na trhu práce. Spolek svaté Ludmily na tento fakt reagoval velice pružně. Jeho činnost, která zpočátku spočívala v charitativní činnosti, která se snažila zmírnit následky špatných sociálních podmínek postupně směřovala k prevenci, která byla spatřována v dosažení určitého vzdělání, které v praktickém životě sloužilo k získání odbornosti v profesi. Mezi další spolky, které svým zaměřením následovaly činnost směřující k profesnímu vzdělání můžeme zařadit Ženský výrobní spolek český, spolek Domácnost, provozující svoji kuchařskou školu i spolek Vesna, věnující se také profesnímu vzdělávání (jeho činnost, byla široce pojetá, věnovaná i jiným typům vzdělávání). Získat odborné vzdělání bylo jedním z prvků, který pomohl v posílení postavení ženy společnosti 19. století a našel vždy svoji cílovou skupinu.

2.1.1 Spolek sv. Ludmily

Byl založen roku 1851 zásluhou Marie Riegrové Palacké. Jeho původním posláním bylo vyučování ručním pracem pro chudé dívky a podpora vdov z těch nejchudších poměrů. V roce 1865 se radikálně změnila činnost spolku díky novým stanovům spolku, které prosadila M. Riegrová Palacká (již jednatelka spolku). Péče spočívala nejen v obdarovávání, ale ve snahách o trvalé zaměstnávání žen. Šití prádla bylo určeno jako dočasná práce za plat pro chudé ženy. Postupem času se zakázky stávaly pravidelnější a spolek usiloval o vznik průmyslové školy, která by dívky připravovala na potřeby rozvíjejícího se trhu.³⁵

Spolek měl pevně určené řízení spolku byl opravdu moderní organizací (volby probíhaly každé 3 roky). Protektor byl vždy pražský arcibiskup. Spolek se svým zaměřením významně lišil od jiných dobročinných aktivit této doby. Na osobní jednorázové dobročinné akce, které spočívaly v rozdávání chleba chudým a bylo považováno za běžnou charitativní činnost se tento spolek nezaměřil.

Čísla, která dokládají počty podporovaných rodin mluví za vše. Například v roce 1867 to bylo 388 rodin, které díky spolku získaly finanční pomoc, nebo potraviny, ošacení, či otop. Pro udílení podpory bylo využíváno i šetření v domácnostech, při kterých se posuzovalo, jakou pomoc rodina potřebuje. Byla rovněž prováděna kontrola čistota v domácnosti, péče o

³⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 60.

děti a zájem o práci.³⁶ Ženy, které tyto „šetření v domácnostech“ prováděly, byly vlastně sociální pracovnice, které viděly život i v těch nejhorších podmínkách, které si v dnešní době ani neumíme představit. Díky aktivitám spolku vznikla průmyslová škola, která byla určena k profesnímu vzdělávání. Význam spolku byl výrazně spojen s osobností M. R. Palacké³⁷ a jejími filantropickými názory. Činnost kterou provozovala neměla být na překážku povinnostem spojených s domácností. Byla podporována svým manželem, který jí podával cenné rady a pomoc, které zužitkovala při jednání s úřady. Přestože byl Rieger řazen mezi odpůrce emancipace.³⁸ Po odchodu Palacké ze spolku, díky neshodám ve vedení se spolek postupně vracel k původní charitativní činnosti.³⁹

2.1.2 Ženský výrobní spolek český

Založení spolku bylo reakcí na potřebu profesionalizace žen. Spolek byl oficiálně ustanoven 12.7.1871. Jeho hlavním cílem bylo otevření obchodnicko – průmyslové školy a vytvoření podmínek pro rozšíření ženské výroby a následném odbytu výrobků. Šanci na vzdělávání zde získaly i nemajetné dívky z venkova.⁴⁰

Zřízení spolku bylo zásluhou tehdy již velmi známých osobností, které se angažovaly i v jiných spolcích. Inspirací pro činnost spolku byly podobné spolky, které již fungovaly v zahraničí. Spolek podporující zdokonalování ženského průmyslu – Londýn 1860 a Spolek paní pro průmyslové vychování ženštin – Vídeň 1867. Zkušenosti Vojtěcha Náprstka z cest po USA a Anglii výrazně ovlivnily celkovou orientaci spolku, příklady pro ženské uplatnění a dobročinnou činnost. Tímto byl spolek zcela odlišný od pražských německých ženských spolku.⁴¹

³⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 68.

³⁷ Marie Riegrová Palacká (18.4.1833-1891)-dcera Františka Palackého a manželka Ladislava Riegra svůj život zasvětila péči o děti a nezaopatřené matky. Její život byl ovlivněn Bolzanovou filosofií – dokonalé naplnění lidského života a potřeba lásky k bližnímu. K této filosofii ji v dětství přivedl kněz František Schneider. Myšlenky se snažila uvést do praxe svou dobročinnou činností. Veřejné činnosti se začala věnovat až po svém sňatku s Františkem Riegrem.

³⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 60 -69.

³⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 73.

⁴⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 104-105.

⁴¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 108.

Svůj vytyčený úkol spolek splnil. Školu určenou k tzv. průmyslovému vychování otevřel. I když tento typ vzdělávání nesměřoval k všeobecnému vzdělávání, ale vzrůstající počty žaček mluvily za vše. Po téměř deseti letech existence spolku počet žákyň neklesl pod 500.⁴²

Ke cti výrobního spolku slouží i fakt, že se jeho členky v čele se starostkou Karolinou Světlou pokusily svou peticí o povolení lékařské praxe první české lékařce Anny Bayerové, kterou členky spolku i jejich přítelkyně podporovaly i v době studií.⁴³ Spolek, který vznikl v době, kdy spolková činnost byla módní záležitostí trval až do roku 1957.⁴⁴ Úspěšnost spolku zřejmě spočívala v kvalitním vedení a díky schopnostem jejich výjimečných zakladatelek – žen. Fakt, že spolek získal prostředky na vystavění vlastní budovy, která byla otevřena 15.11.1896 a schopnost orientace na aktuální potřeby a trendy doby je jedinečná. Rovněž rozšíření své působnosti i mimo Prahu, protože kvalitní prezentace spolkové činnosti probudila všeobecný zájem.⁴⁵

2.1.3 Spolek Domácnost

Tento spolek byl ustanoven v bytě manželů v Neffových.⁴⁶ Hlavním úkolem tohoto spolku bylo navrácení vážnosti v umění vedení domácnosti. Dle názorů Josefy Náprstkové se i v té nejmenší domácnosti dá hodně ušetřit, či promarnit.⁴⁷

Zajímavá myšlenka, která možná i nepřímou souvisela s osvětovou činností, protože prakticky a výhodně vynaložené peníze i úsilí jsou důležité ve všech činnostech. Členky spolku Domácnost již většinou měly se spolkovou činností zkušenosti. Josefa Náprstková, Anna Holinová a Marie Neffová již byly aktivními členkami Amerického klubu dam. Věnceslava Lužická-Srbová byla navíc členkou Tělocvičného spolku paní a dívek, dříve Spolku sv.

⁴² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 110.

⁴³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 116-117.

⁴⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 122.

⁴⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 121.

⁴⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 124.

⁴⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 124.

Ludmily.⁴⁸ Jedinečnost spolku spočívala v nabídce činnosti, kterou zaplnila mezeru v nabídce vzdělávání. V této době bylo víceméně módnější záležitostí šití. Rok 1885 byl rokem stého výročí narození Magdaleny Dobromily Rettigové a toho škola dobře využila ke své prezentaci pořádanou výstavou, na které vyla získána i část finančních prostředků určených k činnosti spolku.⁴⁹ Veškerá činnost spolku byla směřována k založení kuchařské školy, to se i podařilo již 1.10.1885 s 20 dívkami (5 dívek bylo z venkova). Spolková škola plnila vzdělávací i dobročinný účel zároveň. Dívky se učily správným postupem vaření a zároveň se obědy prodávaly a nemajetným studentům byla strava podávána zdarma. Zde šlo o zcela jiný způsob dobročinné práce, podávání stravy zdarma bylo zajisté pro chudé studenty zásadní. Pro samotné dívky to zase bylo učení se sociálnímu cítění skrze běžnou ženskou činnost, kterou byla příprava pokrmu. Spolek však nezůstal pouze u vyučování kuchařské dovednosti. V roce 1888 zde byl založen vzdělávací odbor zabývající se odbornými přednáškami s naučnými i praktickými obsahy svého zaměření. Tyto přednášky byly vydávány i v tištěné podobě. Spolek vydal i vlastní kuchařskou knihu (1891) s velkým ohlasem. Tato kniha vyšla i v dalších vydáních.⁵⁰ Spolek byl natolik úspěšným, že vystavil vlastní budovu, kde mohl rozvíjet svou činnost. V roce 1935 oslavil 50.výročí a zanikl v 50.letech 20.století.⁵¹

2.1.4 Spolek Vesna

Spolek byl založen 5. 7.1870 v Brně. Původně se jednalo o smíšený pěvecký spolek, který se 27. 12.1871 stal výhradně ženským vzdělávacím spolkem. Vzorem pro tento spolek byly pražské spolky. Aktivitu spolku směřovaly k všestrannému rozvoji dívčího školství. Již v roce 1885 se díky aktivitám Elišky Machové podařilo zřídit pokračovací školu, dle vzoru Výrobního spolku z Prahy. V roce 1888 již byla průmyslová výuka vedena odděleně od výuky literární (zásluhou ředitele školy Františka Mareše). Zajímavostí zde byl nepovinný tělocvik a specializovaný program výuky v pěveckém a hudebním oboru.

Ve školním roce 1918-19 již ke spolkovým školám patřily dva učitelké ústavy (pro učitelky průmyslových, kuchařských a hospodyňských škol, dívčí lyceum, devět měšťanských

⁴⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 123.

⁴⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 127.

⁵⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 129.

⁵¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 130.

škol, trojtřídní škola pro ženská povolání, dvouletá škola obchodní a průmyslová, vyšivačská, hospodyňská, pokračovací, hudební a mateřská škola). Tento dlouhý výčet vzdělávacích aktivit ukazuje široký rozsah možností vzdělávání pro nejširší vrstvy obyvatel.⁵²

Spolek Vesna byl nucen svoji činnost ukončit v roce 1953. V roce 1991 byl znovu obnoven a existuje při něm SŠ sociálních a zdravotních služeb. Spolek se věnuje různým volnočasovým aktivitám pro děti i dospělé. Dále spolek pořádá rekvalifikační kurzy pro veřejnost.⁵³

2.2 Ženské spolky zaměřené na osvětovou činnost

Vzdělávací činnost těchto spolků můžeme také nazvat jako „volnočasové sebevzdělávání“.

Cílovou skupinou těchto spolků byly převážně ženy a dívky z měšťanských rodin. Americký klub dam se zaměřil na přednáškovou činnost, která se týkala různých odvětví vědy. Činnost Tělocvičného spolku zase spočívala v pohybové činnosti, která prozatím k ženě 19. století nepatřila. I tento způsob vzdělávání přehodnotil pohled na samotnou ženu, která je schopna naslouchat a porozumět přednášce na vědecké úrovni, nebo sportovat jako muži.

2.2.1 Americký klub dam

V roce 15. 1. 1865 se v Praze díky aktivitám Vojty Náprstka a Karoliny Světlé – Americký klub dam, sídlící v domě Náprstkovy.⁵⁴ V jeho řadách byly i bývalé členky Spolku sv. Ludmily. Tento klub úzce spolupracoval i s Tělocvičným spolkem paní a dívek pražských (1869). Spolek neměl vedoucí funkce a tím odpadla rivalita, kterou vyvolávala závist o vedení spolku. Můžeme říci, že zde panovala určitá demokracie. Výhodou spolku byla významná osobnost Vojty Náprstka (1826-1894). Což byl významný zastánce ženských práv, sběratel, zakladatel organizované turistiky, propagátor technického pokroku a člen pražského

⁵² ZORMANOVÁ, Lucie. Brněnská Vesna. *Učitel'ské noviny: Brněnská Vesna* [online]. 2007, roč. 2007, č. 11 [cit. 2012-04-12]. Dostupné z: www.ucitel'skenoviny.cz/archiv&clanek=280

⁵³ Spolek Vesna. *Webnode* [online]. 2009 [cit. 2012-06-13]. Dostupné z: <http://vesna.webnode.cz/>

⁵⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 241.

zastupitelstva. A svými hodnotnými zkušenostmi obohacoval činnost Klubu. Ženy tohoto klubu spojovala touha po vzdělání. Neplatily se zde žádné příspěvky, vztahy a vazby zde byly přátelské a příbuzenské. Zajímavostí bylo, že vzdělávací akce byly určeny pro ženy a muži neměli přístup. Jejich přítomnost zde byla možná jen, když přednášeli.⁵⁵ Výjimkou by Jan Evangelista Purkyně, který byl zde tolerován díky svému věku 78 let). Přístup do klubu měly dívky starší 16-ti let a na doporučení stávajících členek. Z tohoto vyplývá, že vzdělávání v tomto klubu bylo určeno pro úzký okruh dívek a žen z vyšších vrstev.⁵⁶

Dobročinné aktivity tohoto klubu byly zaměřeny na výběr peněz na různé aktivity, jako byla podpora institucí pečujících o nemocné a chudé a sbírka na sirotčinec.

2.2.2 Tělocvičný spolek paní a dívek pražských

Tento ženský spolek byl oficiálně založen 29.9. 1869. Byl jako ostatní spolky 19.století vlasteneckým dobročinným ženským sdružením. Tento spolek měl specifické priority – dostatečná, nejen duševní, ale i pohybová zdatnost. I toto můžeme přiřadit i emancipačním snahám. Možnost sportovat byla u dívek značně omezená, dokonce jakákoliv tělesná aktivita nebyla pro výchovu dívek důležitá.

Módní styl oblékání – těsné korzety, či krinolíny nedovolovaly pohodlný a zdravý pohyb. Rovněž používání těžkých textilních materiálů, ozdob i stříhové zpracování ženských oděvů bylo při nošení nepohodlnou záležitostí.⁵⁷ Obléci se do sportovního úboru bylo pro ženy i dívky osvobozující. Při zdravém pohybu si ženy alespoň na krátkou chvíli aktivně odpočinuly od běžného stereotypu. I pohled na sportující ženy musel být něco výjimečného, protože cvičící žena se prostě do tradiční představy o ženě nějak nehodila. Tělocvičné aktivity však nebyly jedinou vzdělávací náplní spolku, jako doplňkovou aktivitu pořádal spolek od roku 1870 výuku zpěvu a vzdělávací činnost, která byla zajištěna přednáškami a možností výpůjčky knih z vlastní knihovny. Organizační struktura spolku byla inspirovaná funkcemi užívanými v SOKOLE (starostka, náčelnice, členstvo). Úbor byl rovněž podobný, dle stanov

⁵⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 82

⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 241

⁵⁷ KAMINSKAJA, Naděžda Michajlovna. *Istorija kostjuma*. Moskva, 1977, s.70-73

spolku – tmavošedý s červeným okrajem, červené punčochy, černá lehká obuv bez podpatku a červená šerpa.⁵⁸

Spolek byl inspirován Sokolem, ale nekopíroval jej. Jeho aktivity byly spojeny s řešením ženské otázky a vlastenectvím. Zajímavostí bylo cvičení pro děti, dívky s ortopedickými vadami pořádání kurzů pro učitelky tělocviku. Spolek provozoval cvičení pro ženy Ženského výrobního spolku a spolupracoval s dívčím gymnáziem Minerva. O úspěšnosti spolku není třeba pochybovat jeho autonomita trvala až do roku 1902, kdy byl volně začleněn do České obce sokolské.⁵⁹

2.3 Ženské spolky zaměřené k získání všeobecného vzdělání

Vzdělávací činnost a výsledek tohoto vzdělání /maturitní vysvědčení/ těchto spolků je nejvyšším stupněm, který změnil dobový pohled na to, jak může být žena vzdělávána. Nejen k určité „tolerované profesi“, ale i k tomu, aby vstoupila na vysokou školu. Je pravdou, že tento typ vzdělávání byl pro nejhudší vrstvy prakticky nedostupný, ale faktem zůstává, že tímto byl boj o zrovnoprávnění ve vzdělání završen. Činnost spolku Minerva směřovala výhradně

k tomuto cíli a spolek Vesna byl svým zaměřením velice zajímavým, protože zpočátku jeho činnost spočívala v orientaci na profesní vzdělávání, které se postupně rozšířilo na vzdělání všeobecné. Zde spatřuji provázanost jednotlivých typů vzdělávání, které prošlo svým specifickým vývojem, který závisel na vývoji společnosti, která se musela naučit vnímat ženu jako schopnou a neomezenou v možnostech svého vzdělávání.

2.3.1 Spolek Minerva

Díky velké snaze Elišky Krásnohorské, která chápala nemožnost získat plnohodnotné střední vzdělání jako výrazný handicap všech žen a dívek při vlastním sebeuplatnění. Své velké plány chtěla zrealizovat ve spojení s Ženským výrobním spolkem. Neshody s Karolinou Světlou jí to však překazily. Krásnohorská však své ideje nezhodila a s pomocí advokáta

⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 100.

⁵⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 101.

Bárty (jeho manželka Emílie byla starostka spolku) byl založen spolek Minerva, jehož stanovy byly oficiálně přijaty 16.7.1890.⁶⁰ Fakt, že se k zakládajícím i přispívajícím členům přihlásili i spolky fungující mimo Prahu (brněnská Vesna, přerovská Vlasta, ženské spolky z Chrudimi, Mělníku, Mladé Boleslavi, Pardubic i Plzně). Finanční příspěvky i pomoc přislíbili ji jednotlivci. Tento přístup ukazuje jakou událostí byla myšlenka ke zřízení dívčího gymnázia. Ovšem reakce nebyly vždy pozitivní a nakloněny ke vzniku takovéto instituce. Pro jen vzdělaná žena bylo něco nepatřičného. Tím se však všechny zainteresované osoby nenechaly odradit a do 1.ročníku se zapsalo 51 dívek a samotné gymnázium bylo otevřeno v září 1890.⁶¹

2.3.2 Dívčí školy

Zásluhu na rozvoji českého dívčího školství můžeme připsat významnému vlastenci, pedagogovi a lékaři kterým byl Karel Slavoj Amerling (1807-1884). Jeho vlastenecký projekt Budeč nemohl být realizován plně šíři, ale i tak se jednalo o významnou vzdělávací instituci. Škola byla otevřena 24. 7. 1842 pro chlapce a dívčí oddělení 5. 4. 1843.⁶²

Jméno Budeč nevybral Amerling náhodou, Budeč měla symbolizovat centrum české vzdělanosti z doby Přemyslovců. Jeho představy byly nadčasové, ale z finančního hlediska neudržitelné. Představa vytvoření široké instituce byla nereálná. Škola měla být vzorová a měla mít vlastní prodejny, ústav pro slabomyslné, hudební ústav, učitelský ústav, vyšší ženskou školu a průmyslovou školu. Provoz měl být téměř nepřetržitý od 6h ráno do 22h večer.⁶³ I když byl původní plán rozsáhlejší i tak byla škola vybavená učebními pomůckami k výuce přírodních věd, malířství, sochařství. Byla zde knihovna, kterou měla na starosti Bohuslava Rajská (1817-1852), jedna z nejvzdělanějších žen této doby. O jejich schopnostech vypovídá i to, že úspěšně absolvovala zkoušky na pražské normální škole, které ji

⁶⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 130.

⁶¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 131.

⁶² MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 20.

⁶³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s.11.

opravňovaly k učitelskému povolání.⁶⁴ Byla 1. českou učitelkou a od podzimu 1843 ředitelkou dívčího oddělení Budeč.

Tento typ školy a způsob vzdělávání můžeme považovat za první ryze český a vlastenecký. Zaměření výuky bylo na získání kvalitnějších a odbornějších informací. Můžeme říci, že se zde jednalo o demokratičtější přístup ke vzdělávání, který měl výrazný vliv na vývoj a formování vzdělávání dívek. V roce 1848 však byla budova školy Budeč prodána a přeměněna na činžovní dům. Amerling se následně stal ředitelem první české hlavní školy na Novém Městě a v této funkci setrval až do odchodu do důchodu. Bohuslava Rajská (vlastním jménem Antonie Reissová) otevřela vlastní soukromý dívčí ústav, který byl zřejmě i kvalitní, protože i samotný Amerling jej chtěl sloučit s Budčí. Osobnost Rajské je zcela jedinečná, její smysl pro vlastenectví, ušlechtilé cíle a aktivity spojené se vzděláváním dívek jsou obdivuhodné. Škoda, že její činnost byla značně omezena sňatkem s Františkem. Ladislavem Čelakovským, kterého následovala do pruské Vratislavi, kde pečovala o jeho děti a domácnost.⁶⁵ Osud B. Rajské byl také typickým příkladem toho, že péče o rodinu nešla vždy sloučit s vlastním uplatněním.

Výraznou změnou bylo uplatnění Hasnerova zákona (1869). Na dívčích školách a nižších smíšených školách již mohly vyučovat i učitelky. Tomu se muselo přizpůsobit ve vzdělávání budoucích učitelů i učitelek. Postupně se začal zvyšovat i počet dívčích škol, možnosti vzdělávání. Velice módní záležitostí byly zahraniční penzionáty a vyšší dívčí školy pro dcery zámožnějších občanů. Tyto školy však nenabízely vzdělání které by bylo přípravou k určité profesi, spíše se jednalo o rozšíření znalostí z obecné školy. Vyšší dívčí škola svým zaměřením vychovávala z dívek dobré manželky, nebo případně kvalitní vychovatelky dětí v zámožných rodinách. Vzdělání nebylo ještě završeno maturitní zkouškou. Významnými osobnostmi, které navštěvovaly Vyšší dívčí byla např. Ema Destinová nebo Zdenka Bauerová.⁶⁶

Úsilí o zřízení kvalitní vzdělávací instituce pro dívky bylo završeno zřízením prvního dívčího gymnázia v Čechách, které bylo zároveň první v celé rakousko-uherské monarchii. Gymnázia Minerva bylo otevřeno v září roku 1890 a do 1. Ročníku bylo zapsáno 51 žákyň. Studium bylo rozděleno do šesti let. První dva roky studentky navštěvovaly přípravku, která sloužila k doplnění studia z obecné školy a další čtyři roky byly čtyři třídy gymnázia. Studium

⁶⁴ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 21.

⁶⁵ BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010, s. 11.

⁶⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 175 s. Gender sondy; sv. 2. ISBN 80-86429-38-5. s. 46.

šesti let dívčího gymnázia odpovídalo obsahem probraného učiva studium osmiletého chlapeckého gymnázia. První maturita studentek z Minervy proběhla v roce 1845 na Akademickém gymnáziu, protože soukromá škola v tehdejší době neměla právo vykonávat maturitní zkoušku. Maturitní zkoušku skládalo 18 studentek z tohoto počtu jich 16 úspěšně zkoušku složilo, dokonce 3 studentky s vyznamenáním.⁶⁷ Vzdělání, které studentky Minervy získaly bylo klíčem, který jim otevřel cestu k vysokoškolskému vzdělání.

2.3.3 Hasnerova reforma

V roce 1869 (14.5.) byl vydán tzv. Hasnerův zákon. V této době byl ministrem záležitostí duchovních a vyučování. Leopold Hasner (1818-1891) profesor politických věd, poslanec zemského sněmu a později i říšské rady. Zákon byl odrazem reformních snah a stanovil již pevná pravidla určená pro vzdělávání.⁶⁸

Zákon zavedl:

- školu obecnou
- školu měšťanskou
- učitelské ústavy pro vzdělávání učitelů obecných a měšťanských škol
- stanovil osmiletou školní docházku
- rozšířil obsahy vzdělávání
- možnost vysokoškolského vzdělávání učitelů
- zabezpečení učitelů (ekonomické i sociální)

Zákon také zavedl povinnost školní docházky pro všechny děti (dívky i chlapce), od 6-ti let do dokončeného 14. roku. Bylo stanoveno, že může opustit školu po zvládnutí povinné trivie – čtení, psaní, počty mohl ze školy. Od povinné školní docházky byly osvobozeny děti tělesně a mentálně postižené a ty které navštěvovaly vyšší školy, či absolvovaly domácí vyučování. Zákon výrazně změnil úroveň obecného vzdělávání. Státní plat pro učitele byla jistá forma ekonomické i sociální stability. Možnosti ve vzdělávání učitelů a získání

⁶⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 132.

⁶⁸ KASPER, Tomáš a KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, s. 97-98.

vysokoškolského titulu bylo také pozitivním krokem vedoucí k vyšší úrovni celkového stavu školství. Omezení vlivu církve vedla k většímu zesvětšování vzdělávacího procesu. Výuka náboženství byla dle vyznání. Dohled nad školstvím již neměla jen církev, ale dozor převzala zemská školní rada a místní školní rada ve které byla zastoupena obec, církev i samotná škola.⁶⁹

Pochopitelně měl i zákon svá negativa a byl přijímán se značnými rozpaky díky poněmčování českého obyvatelstva, dále byla kritizována přemíra byrokracie a vysoké počty vyučovacích hodin již v 1. ročníku.

2.3.4 Financování škol

Spolkové a průmyslové střední soukromé školy byly výhradně financovány ze soukromých zdrojů. Jednalo se především o dary, členské příspěvky, výtěžky z dobročinných aktivit a loterií. Nezanedbatelným pravidelným příjmem byly také výtěžky z výstav, které byly pořádány i jako propagace jednotlivých škol, díky vystavovaným výrobkům žákyň jednotlivých oborů. Pokud škola získala „právo veřejnosti“, mohla být částečně dotována zemskými a státními institucemi (např. v roce 1872 průmyslová škola při výrobním spolku).⁷⁰ Školy triviální byly financovány z městského rozpočtu, také díky podpoře šlechty a částečně se zde podíleli i rodiče žáků (do doby uplatnění Hasnerova zákona).

Školy hlavní a normální financoval stát.⁷¹ Způsob financování ukazuje, že nemajetným vrstvám obyvatelstva, byl přístup ke vzdělání omezen na získání nutného základu. Získání vyššího vzdělání bylo velmi složité, proto školy financované z dobročinných aktivit byly pro nejširší vrstvy velmi zásadní.

2.4 Průmyslové školy

Vznik průmyslových byl ovlivněn rozvojem průmyslu v českých zemích. Potřeba zajištění kvalifikovaných pracovníků pro manufakturní výrobu si žádala odborné vzdělávání

⁶⁹ KASPER, Tomáš a KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 224, s. 100-103.

⁷⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 39.

⁷¹ KASPER, Tomáš a KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. s. 100.

v jednotlivých oborech. Založení „Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách“ v roce 1833.⁷² Úkolem jednoty byla podpora průmyslového podnikání a péče o odbornou výuku širokých vrstev. V roce 1837 byla v budově Jednoty v Rytířské ulici zřízena první Nedělní průmyslová škola v Praze. Určená pro chlapce, syny řemeslníků a živnostníků. Tento krok můžeme považovat za počátek průmyslového školství u nás.⁷³

Průmyslová škola určená pro dívky vznikla o mnoho let později díky úsilí Marii Riegrové –Palacké, která působila v rámci Spolku sv. Ludmily. Usnesení o vzniku ženské průmyslové školy proběhlo v lednu 1865 a 8. Května téhož roku již škola zahájila výuku, dle předem připraveného plánu. Cílem této školy bylo poskytnout vhodné vzdělání pro dívky z nejhudších vrstev, které by bez patřičného vzdělání, získaly práci služeb, praden a posluhovaček. Marie-Riegrová-Palacká výběr žákyň prováděla záměrně z nejhudších poměrů. Byly to dívky ve věku 11-12 let vycházející z farních škol. Vzdělávání v této škole probíhalo ve dvou stupních: nejprve dívky mladšího věku (do 12let) prošly roční přípravkou ve které učily základům šití, počítání, kreslení, krasopisu a živnostních písemností. Dále zde probíhala výuka náboženství a pletení pro chudé dívky, které mělo tradici již od roku 1854.⁷⁴

Zajímavým motivačním faktorem zápisu dívek do školy byl příslib obuvi a šatstva, který pro chudé rodiny nebylo zanedbatelným faktem. Mnohé dívky pocházely ze sociálně slabých rodin. Po absolvování přípravy si dívky zvolily určitý obor, který odpovídal zájmům a schopnostem. Jednalo se zde o účetnictví, počítání, krejčovské práce, malba na sklo a porcelán, knihařství, slaměnkařství, prýmkařství.⁷⁵ Z výčtu učebních oborů je zřejmé, že se zde již jednalo o přípravu k výkonu určité profese, která by dívkám zajišťovala možnost výraznějšího sebeuplatnění a lepšího příjmu. Vzdělání však bylo výhradně orientováno na výuku v odborných předmětech.

Starost o budoucnost absolventek školy spočívala v pomoci o zajištění budoucího zaměstnání. Již v roce 1866 dvě žákyně získaly pracovní uplatnění v Singrově továrně v oboru leštění zlatého zboží, za plat 52 krejcarů týdně, další dvě dívky získaly práci v podniku továrníka Bäckera při leštění stříbra (za plat 50 krejcarů týdně, od 18. 5. 1867 1 zlatý týdně). Zde je patrna nerovnoprávnost s muži, protože dívky pracovaly několik měsíců zdarma, z důvodu „zaučení“. Práce v oboru malby na porcelán také přinesla dívkám první

⁷² LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 49.

⁷³ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 51.

⁷⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 62-63.

⁷⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 63.

mzdu až po dvou měsících práce (3 zlaté týdně). Dívky však továrnu na Smíchově záhy opustily pro nedostatek práce. Dívky, kterých bylo jen šest, učící se litografii se poměrně úspěšně uplatnily – byly přijaty do učení. Asi nejlépe se dařilo uplatnění dívkám, které absolvovaly šicí obor, jaro 1867 bylo úspěšné pro dvě dívky umístěné v podniku p. Brennera v Kutné Hoře za plat 5-6 zlatých měsíčně. Následující rok 1868 se uplatnilo v textilní výrobě dalších 25 dívek. Nejméně úspěšné bylo uplatnění dívek z oboru účetnictví. Neúspěch tohoto oboru na trhu práce přinutil vedení školy k jeho omezení.⁷⁶ Jistě velice zajímavé a pro budoucí život i prospěšné bylo vyplácení měsíčního platu. Ten byl zčásti ukládán na spořitelni knížku, která byla vydána po dovršení 18. roku. Zájem o tento typ školy byl veliký, protože v roce 1869 zde bylo zapsáno již 150 žaček (průmyslový i přípravný obor). Úspěšnost školy však stála na schopnostech Marie Riegrové-Palacké, která na počátku 70. let 19. století opustila vedení spolku sv. Ludmily, který podporoval činnost školy, tím i její význam a úroveň začala upadat. Pro ostatní členky bylo nepodstatné udržet průmyslovou školu na stejné úrovni a rozsahu učebních oborů. Z celé průmyslové školy zůstal jediný obor – šicí, který roku 1885 zanikl.⁷⁷ Ještě před zánikem této školy na popud Karolíny Světlé vznikla při Ženském výrobním spolku (založen r. 1871). Městská dívčí průmyslová škola v Praze roku 1884. Zaměření školy bylo podobné předchozím zařízení. Postupem času se však název školy přeměnil na označení hospodyňská škola.

Podobné školy vznikaly i v dalších městech – v Brně, v Chrudimi, Lounech, Německém Brodě a Štětzerách u Hradce Králové.⁷⁸ Cíl vzdělání byl příprava pro rodinný i samostatný život, způsob vzdělávání měl nahrazovat nedostatky domácí výchovy a měl také poskytovat praktické dovednosti. Z toho vyplývá, že zaměření školy odpovídalo i dobovým názorům na roli ženy ve společnosti. Velkým kladem této školy byla příprava k ekonomické samostatnosti na rozdíl od Vyšší dívčí školy.⁷⁹ Vzdělání bylo poskytováno širším vrstvám. Dívky z chudších poměrů byly osvobozeny od školného, ostatní žáčky platily 1-3 zlaté měsíčně. Čeština zde byla vyučovacím jazykem. Škola byla rozdělena na pět oddělení.⁸⁰ Zde můžeme vidět již určitý propracovaný systém ve vzdělání, na svou dobu velice moderní a pro

⁷⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 66.

⁷⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 73.

⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 47.

⁷⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 109.

⁸⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 109.

budoucnost učňovského školství inspirující. Průmyslová škola měla rovněž propracovaný systém svého zviditelnění – výstavu prací svých žaček spojenou s prezentací nového oboru – ošetrovatelství. První výstava se konala r. 1875. Úspěšnost průmyslové spolkové školy dokazují 20. let. výročí vysoké školy –těžko uvěřitelné číslo 10000, byl počet bývalých žaček.⁸¹ Výhoda také spočívala v péči o budoucí zaměstnání na rozdíl od Vyšší dívčí školy, která byla svým zaměřením spíše orientována více na všeobecné vzdělání, než praktické. Průmyslové vzdělání bylo rovněž v tehdejších poměrech respektováno a obecně uznáváno.⁸² Účelnost praktického vzdělání pro další život byla nezanedbatelná. Ovládat nějaké řemeslo, bylo základem pro získání zaměstnání a tím i obživy pro sebe, mnohdy i pro další členy rodiny.

Pro další, vyšší vzdělání byla tedy menší motivace, s výjimkou výuky jazyků, která byla důležitá pro získání zaměstnání mimo české území, nebo v domácnostech mluvících německy. Získání vyššího vzdělání bylo podmíněno získáním finanční podpory, což bylo značným demotivujícím faktem, který bylo velice těžké potlačit. Protože na pracovním trhu 19. století jistě dívka uplatnila více své dovednosti, než vědomosti. Faktem zůstává, že na rozvoj osobnosti absolventek průmyslové školy měly významné ženy, které působily ve vedení spolkové školy. Jejich aktivity i osvětová vlastenecká činnost mohly změnit myšlení dívek, které později jako matky mohly svým dcerám pomoci umožnit přístup ještě k lepšímu a kvalitnějšímu vzdělání.

2.4.1 Rozvoj průmyslu

Počátky rozvoje průmyslu je nutné hledat již koncem 18. Století (po zrušení nevolnictví v roce 1781 za vlády Josefa II.). Ve městech se postupně začal rozvíjet obchod i řemesla, na což bylo nutné i reagovat, výuka. V triviálních školách byla výuka na vesnicích orientována na základy hospodářství a ve městech na průmysl.⁸³

Důležitým faktorem bylo i putování lidí, kteří pracovali jen v zemědělství za jinou práci do měst, po zrušení poddanství v roce 1848. Dalším vlivem byla i rozmáhající se těžba

⁸¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 111.

⁸² BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010.,-5. s. 13.

⁸³ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: Nákladem Dědictví Komenského, 1910, s. 621.

těžba uhlí, které bylo důležitou energetickou surovinou, tímto se a se také české země staly vhodné pro rozvoj průmyslu. Rakousko-Uhersko mělo velikou rozlohu a umožňovalo rozsáhlou možnost obchodování bez celních bariér a přístup k moři (Hamburk). V českých zemích se rozvíjelo zejména odvětví českého průmyslu:

- textilní průmysl (len, vlna)
- hutnictví (Kladno, Ostrava)
- strojírenství (větší města)
- výroba skla a porcelánu
- potravinářský průmysl (cukrovary, pivo)

Největší rozvoj můžeme zaznamenat v textilním průmyslu, například vynález tkalcovského a stroje na spřádání příze ulehčil těžkou ruční práci. Zavádění strojů do řemeslné výroby způsobil postupný přechod od malovýroby k velkovýrobě. Následovala postupná výstavba továren a tím i další potřeba pracovních sil. Technický pokrok byl tedy příčinou nižší potřeby domácí rukodělné práce (vše již nebylo potřeba vyrábět doma-svíčky, prádlo, příze).

Díky tomu se ženy začaly zajímat o možnost uplatnění mimo domácnost a možnost výdělků na nákup spotřebního zboží. Nutnost obživy přivedla ženy i do profesí, které byly určeny dříve jen mužům. Zajímavá je níže uvedená statistika od Lenderové⁸⁴:

Podle rakouské Österreichische Statistik z 10 000 žen v roce 1880 pracovalo:

4520 jako dělnice v zemědělství

1409 jako služky v domácnosti,

1363 jako samostatně hospodařící v zemědělství,

973 jako dělnice v průmyslu, řemesle, hornictví,

927 jako nádenice,

199 jako majitelky domů a rent,

167 jich bylo samostatně činných v průmyslu, řemesle, hornictví,

102 byly samostatně činné v obchodu, peněžnictví, dopravě (od roku 1872 směly ženy působit ve státní poštovní službě),

76 jich bylo penzistek,

61 dělnic v obchodním sektoru,

53 byly neznámého povolání,

50 pracovalo jako úřednice nebo dílovedoucí,

⁸⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 256.

- 33 *pracovalo jako učitelky nebo vychovatelky veřejných ústavů a škol,*
30 *jako zdravotnice,*
18 *v církevních službách,*
7 *jako umělkyně, spisovatelky či redaktorky.*

2.4.2 Vzdělávání v oboru švadlena

Neodmyslitelnou součástí ženských dovedností bylo odedávna zhotovování oděvů. Každá dívka musela být schopna připravit si výbavu vlastními silami. Rovněž zhotovení jednoduchých oděvů pro sebe a děti bylo samozřejmostí. Z finančního hlediska byla dovednost šití také velice výhodná, protože případné přesívání oděvů na odrůstající děti byla zcela běžná záležitost.

Rozvíjející se průmysl a nové továrny potřebovaly kvalitní pracovní síly. Běžné praktické dovednosti bylo potřeba rozvíjet na profesionální úrovni. Přerod od cechovního zřízení k řemeslnému přinesl s sebou možnost získání živnostenského oprávnění i pro dívky i ženy.

K tomuto účelu sloužily večerní kurzy pro ženy a denní vyučování na průmyslových spolkových školách.⁸⁵

Obliba těchto škol byla veliká díky svému dostupnějšímu uplatnění. Rovněž rodinná situace jednotlivých dívek byla rozhodující pro výběr svého zaměstnání. Švadleny, které se připravovaly ke svému povolání v průmyslových školách se vedle povinných předmětů vyučovaly základům šití v ruce a na stroji, základy konstrukce stříhů, opravy prádla a jednoduché přešívání prádla. Dále se mohly naučit jak pečovat o hotové výrobky vhodným praním a žehlením.⁸⁶

Výuka byla tedy koncipována k potřebám budoucích švadlen. Byl to jistý předchůdce učňovského školství pro dívky u nás. Výuční list byl v 19. století výhradně mužskou záležitostí.

⁸⁵ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 38.

⁸⁶ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 50.

2.5 Dívčí lycea

Dalším druhem vzdělávací instituce pro dívky byla dívčí lycea vznikající od roku 1901.⁸⁷ Studium bylo šestileté, završeno maturitní zkouškou a poskytovalo všeobecné středoškolské vzdělání. Sloužilo jako příprava k vysokoškolskému studiu. Studentky měly možnost dále studovat na filosofické fakultě, či po složení dodatečných zkoušek z latiny jim bylo umožněno studium latiny.

Pokud dívky nechtěla studovat na vysoké škole, toto vzdělání postačovalo k uplatnění úřednice poštovního úřadu, nebo učitelky v obecné a měšťanské škole.⁸⁸

První české dívčí lyceum vzniklo v Brně v roce 1901 z bývalé vyšší dívčí spolku Vesna. Další lycea pak vznikala postupně v dalších městech: České Budějovice 1903, Chrudim 1906, Hradec Králové 1907, Plzeň 1908, královské vinohrady 1908, Holešovice 1908 a Smíchov 1910.⁸⁹ Lycea byla od roku 1922 přeměněna na reformně reálná gymnázia.⁹⁰

⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 48.

⁸⁸ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl I*. V Praze: Sfinx, Boh. Janda, 1929. 549 - [III] s. Knižnice Nové cíle; 328. Škola vševědná; 22.

⁸⁹ DRAHOTUŠSKÁ, Zuzana. *Kulturní dějiny: Dívčí středoškolské vzdělávání v Českých zemích na přelomu 19. a 20. století*. Pardubice, 2004-2005. Dostupné z: [://feminismus.cz/download/drahotusska.rtf](http://feminismus.cz/download/drahotusska.rtf). Seminární práce. Univerzita Pardubice - FHS. .

⁹⁰ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl I*. V Praze: Sfinx, Boh. Janda, 1929. 549 - [III] s. Knižnice Nové cíle; 328. Škola vševědná; 22.

Závěr

Tato bakalářská práce předkládá vývoj dívčího vzdělávání v českých zemích v průběhu 2. poloviny 19. století. Práce byla zpracována historicko-analytickou, srovnávací a kritickou metodou, a vycházela zejména ze sekundární literatury, jejíž zhodnocení je obsaženo v úvodu. Zhodnocení literatury byl důležitý začátek pro moji práci, protože mne přivedl k možnosti rekonstrukce dívčího vzdělávání podle jeho obsahu.

Pro zpracování práce byla použita dostupná literatura, která byla v úvodu vyhodnocena a rozčleněna dle obsahového zaměření.

Cílem bylo rekonstruovat historický vývoj a specifika dívčího vzdělávání v českých zemích v průběhu druhé poloviny 19. století. K danému cíli bylo postupováno skrze dva tematické celky. První část byla zaměřena zejména na rekonstrukci postavení ženy v daném období a nejvýznamnějších názorů, které rovněž prošly vývojem od nedemokratických, prezentovaných významnými osobnostmi této doby (Jean-Jacques Rousseau, či Georg Wilhelm Friedrich Hegel) až po demokratické názory, kterými se Bernard Bolzamo i T. G. Masaryk snažili přiblížit ženu z odlišného paradigmatu, kterým bylo zařazení i mimo soukromou sféru s možností se kvalitně vzdělávat, pracovat a tím být rovnocenným partnerem muži. Uplatnění pro dívky i ženy byla v 19. století značně omezená a tomu odpovídalo i nerovnocenné postavení žen, které ženu řadilo do soukromé sféry. Tato skutečnost byla hybnou silou k emancipačnímu hnutí, které bylo spojeno s možností vzdělávání.

Druhá část byla zaměřena na konkrétní specifika obsahového a formálního vývoje dívčího vzdělávání. V rámci použitých metod a dostupných zdrojů jsem došla k závěru, že, tento vývoj byl dán vývojem celé společnosti, která byla schopna tolerovat ženu pouze postupně. Zpočátku byla tolerance spatřována v možnosti přípravy na typická ženská povolání, převážně v dělnických a pomocných profesích (u žen a dívek z nižších sociálních vrstev). U žen z vyšších vrstev bylo zapojení do pracovního procesu složitější, díky společenským předsudkům. Vzdělání v dívčích školách sloužilo výhradně k soukromým účelům, tj. dívka byla připravena na vstup do společnosti na úrovni vyžadující tehdejší společenské normy. Tento fakt poskytl živnou půdu pro rozvoj neformálního, volnočasového vzdělávání, jehož specifikem byla možnost scházet se bez doprovodu mužů a strávit volný čas, dle svého vlastního přání.

Aktivity a snahy spojené s bojem o přístup ke vzdělání byly svázány se spolkovou činností, proto jsou zde jednotlivé spolky rozděleny podle druhu zaměření na vzdělání. Proměnu můžeme pozorovat i v orientaci vzdělávací činnosti spolků, které svým zaměřením pružně reagovaly na aktuální potřeby žen a dívek ve společnosti, která z dnešního kritického pohledu patřila mužům. Spolky nebyly jen módní záležitostí, jak by se mohlo zdát, byl to regulérní začátek cesty k plnohodnotnému vzdělání pro dívky z různých sociálních podmínek. I když je nutno zmínit, že sociální otázka byla významný faktor ovlivňující směr, kterým se dívka vydala, přesněji řečeno byla nucena se vydat, aby si zajistila svým vzděláním budoucí život. Dívky z nejhudších poměrů byly odkázány na činnost, které se věnovala Marie-Riegerová Palacká, která svůj život zasvětila boji za lepší budoucnost těm, kteří neměli to štěstí, aby se jim dostalo to, co pro jiné bylo možná samozřejmé. Spolková činnost, kterou zaštitily ženy z měšťanských rodin byla pro další vývoj ve vzdělávání zásadní. Filantropická práce, která byla u ženských spolků společným prvkem si vždy našla svou cílovou skupinu, péče byla věnována nejširším směrem. Nejen péče o všechny znevýhodněné, ale i péče o rozvoj kultury národa, které se věnovaly dívky a ženy z měšťanských rodin. Díky aktivitám soukromých osob by tento vývoj nebyl možný. Karel Slavoj Amerling, Bohuslava Rajska a jejich škola Budeč, či odvážná publikační činnost Boženy Němcové, která svými pokrokovými názory předběhla svou dobu jsou osobnosti, kterým patří hluboký obdiv a úcta.

Změny provázející celé 19. století umožnily dívkám přístup k všeobecnému vzdělání, završeném maturitní zkouškou, která dávala další možnosti sebeuplatnění, spojené se vstupem na vysoké školy. Vznik prvního dívčího gymnázia byl nejen vznik instituce, bylo to završení celoživotního úsilí Karoliny Světlé, Elišky Krásnohorské a mnoha dalších významných žen i pokrokových mužů. Získání vysokoškolského diplomu pomohlo ženám proniknout do dalších odborných profesí vyžadující kvalifikaci na nejvyšší úrovni. Rovnoprávnosti ve vzdělání bylo dosaženo a následovala snaha o volební právo, kterým by žena definitivně vyslovila svůj názor na dění kolem sebe.

Práce je pouze exkurzem do složité problematiky rekonstrukce dívčího vzdělávání, pro jejíž další a hlubší objasnění je možné navázat v příští práci. Nicméně ukazuje průřez tímto zajímavým zlomovým historickým obdobím. Je zde cesta od nezávazného setkávání, toleranci „ryze ženských“ profesí, až po nejvyšší možné vzdělání- vysokoškolské. Osobní záležitostí je pro mne obor švadlena, který se v této době začal, jako i jiné obory institucionálně vyučovat, proto jsem se zde o tomto oboru zmínila.

Jako specifikum je zde složitá cesta ke vzdělávání, k němuž si našly cestu ženy a dívky z různých sociálních vrstev a následně své schopnosti, dovednosti, či postoje mohly

využít ve svém vlastním sebeuplatnění. Důležitým motivačním faktorem byla potřeba něco změnit, která vycházela z vnitřního přesvědčení iniciátorů tohoto dění, kterými byly samotné ženy a pozitivní motivace je důležitá pro každou lidskou činnost, ta jediná každého z nás posune dál k vytyčenému cíli.

Přehled použité literatury:

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 175 s. Gender sondy; sv. 2. ISBN 80-86429-38-5.

BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. 335 s. ISBN 978-80-86495-70-5.

BUREŠOVÁ, Jana, ed. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3.

HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka a PIKÁLKOVÁ, Simona. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Sociologický časopis, Sociologický ústav AV ČR 2004 1.vyd., ISBN 80-7330-040-0.

HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 124 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 11. ISBN 80-7106-380-0.

JŮVA, Vladimír a JŮVA, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 6., rozš. vyd. Brno: Paido, 2007. 91 s. ISBN 978-80-7315-151-5.

KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: Nákladem Dědictví Komenského, 1910. 656. bez ISBN.

KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl I*. V Praze: Sfinx, Boh. Janda, 1929. 549 - [II] s. Knižnice Nové cíle; 328. Škola vševědná; 22. bez ISBN.

KAMINSKAJA, Naděžda Michajlovna. *Istorija kostjuma*. Moskva, 1977. 127 s. bez ISBN.

KARSTEN, Hartmut. *Ženy - muži: [genderové role, jejich původ a vývoj]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 183 s. Spektrum; 48. ISBN 80-7367-145-X.

KASPER, Tomáš a KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4.

JAKUBEC, Ivan a JINDRA, Zdeněk. *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006. 471 s. ISBN 80-246-1035-3.

JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1987. 208 s. Členská knihnice.

LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.

LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2002. 198 s. ISBN 80-246-0375-6.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s., obr. příl. Kolumbus; sv. 142. ISBN 80-204-0737-5.

MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí - proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 173 s. Gender sondy; sv. 3. ISBN 80-7277-295-3.

NEUMANN, Stanislav Kostka a KLOUČKOVÁ, Evženie. *Dějiny ženy: populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. 1. vyd. v nakl. Otakar II. Praha: Otakar II., 1999. 1077 s., obr. příl. ISBN 80-242-0249-2.

NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999. 446 s., 8 s. il.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky: příručka pro studenty vys. škol připravujících učitele*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 380 s. Učebnice pro vys. Školy.

Elektronické zdroje:

DRAHOTUŠSKÁ, Zuzana. *Kulturní dějiny: Dívčí středoškolské vzdělávání v Českých zemích na přelomu 19. a 20. století*. Pardubice, 2004-2005. Dostupné z: [://feminismus.cz/download/drahotuska.rtf](http://feminismus.cz/download/drahotuska.rtf). Seminární práce. Univerzita Pardubice - FHS.

Spolek Vesna. *Webnode* [online]. 2009 [cit. 2012-06-13]. Dostupné z: <http://vesna.webnode.cz/>

ZORMANOVÁ, Lucie. Brněnská Vesna. *Učitelské noviny: Brněnská Vesna* [online]. 2007, roč. 2007, č. 11 [cit. 2012-04-12]. Dostupné z: www.ucitelskenoviny.cz/archiv&clanek=280